

הוראת מגילת רות פרק ג (שיעור אחד)

מפת הלמידה:

	רקע: ייבום וגאולה
פסוקים א-ה	בהבנת המניע ליוזמה החריגה של נעמי.
פסוקים ו-טז	דמותו של בועז: הבחירה של בועז, מידת החסד של בועז.
פסוקים טז-יח	המיפיה למימוש ההבטחה.
סיכום:	
- מה למדנו?	
- מה למדנו לעשות?	
הקשר אישי והקשר רחב (אשת חיל, ארמז)-רשות.	

מפת הצבעים:

רקע- מצוות התורה	פרשנות מלווה	מיומנות- הקניה	הצעת הוראה	הקשר אישי והקשר רחב
---------------------	--------------	----------------	------------	------------------------

פתיחה

הלימוד בפרק יתחלק לשלושה חלקים:

א-ה יוזמתה של נעמי

ו - טו פנייתה של רות לבעז

טז - יח שיחת נעמי ורות בעקבות האירועים.

פרק ג עוסק במפגש בין בעז לרות אותו יוזמת נעמי. מטרת המפגש היא להביא לידי הקמת שם למשפחת אלימלך ונעמי. המפגש אותו יוזמת נעמי נעשה בצורה חריגה, שיש לה נגיעה לדיני ייחוד וצניעות: אישה (רות) יורדת למקום מבודד בשעות לילה, כדי לפגוש גבר (בעז). כדי להבין את המניעים של נעמי ורות וכן את יחסו של בעז למפגש עלינו להכיר את מצוות הייבום והגאולה. עיקרו של הלימוד יהיה ברובד הפשט, ומטרתו תהיה לברר מה הביא להחלטה של נעמי ושל רות לבחור בדרך כזו, ולהבין את הבחירה של בועז לקחת אחריות ולממש את המחויבות שלו כלפי אלימלך המת וכלפי רות.

דגשים בהוראת פרק ג

מיומנויות: אפיון דמות

מושגים: ייבום, גאולה, חסד, יוזמה, אדם בתוך חברה/דעת קהל, מחויבות

ברקע הדברים : ייבום וגאולה

כדי להבין את הפנייה של רות אל בועז על התלמידים להכיר שתי מצוות : ייבום וגאולה.

ייבום: "כִּי יָשְׁבוּ אֲחִים יַחְדָּו וַיָּמָת אֶחָד מֵהֶם וַיָּבֹן אֵין לוֹ לֹא תִהְיֶה אִשָּׁת הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יִבְמָה יָבֵא עֲלֶיהָ וּלְקַחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וַיִּבְמָה. וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יִקְוֶם עַל שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא יִמָּחָה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל" (דברים, כ"ה, ה-ו). אם אדם נשוי מת מבלי להשאיר אחריו צאצאים, אחיו של המת מצווה לשאת את אלמנתו ובכך ליצור המשכיות שתנציח את שם אחיו. לחלופין, הוא מצווה לבצע חליצה המשחררת אותו מן החובה לשאת את אלמנת אחיו.

אין במגילת רות ייבום: בועז והגואל, אותו נכיר בפרק ד, הם לא גיסייה של רות ולא מחויבים לייבום. המגילה גם נוקטת לשון "גאולה" ולא לשון ייבום. אולם המניע של בועז היא להקים את שמו של המת, ובכך יש דמיון לייבום. בנוסף, שלילת הנעל ע"י הגואל (פרק ד, ז-ח) דומה לחליצה. לדעת הרמב"ן המגילה מתארת נוהג שנקבע על ידי חכמי ישראל והתייחס למעגלים משפחתיים רחבים יותר. רמב"ן (בראשית לח, ח): "חכמי ישראל הקדמונים, מדעתם העניין הנכבד הזה [עניין הייבום] הנהיגו לפנים בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה, וקראו אותו גאולה, וזהו עניין בועז".

בכיתה כדאי להכיר לתלמידים את מצוות הייבום, תוך שימת דגש על מטרתה - ליצור המשכיות שתנציח את האיש המת או בלשון התורה "יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל". הבנת חשיבותה של מצוות הייבום תורמת להבנת ערכי המחויבות והנאמנות המניעים את בועז.

נקרא את הציווי בחומש דברים:

"כִּי יָשְׁבוּ אֲחִים יַחְדָּו וַיָּמָת אֶחָד מֵהֶם וַיָּבֹן אֵין לוֹ לֹא תִהְיֶה אִשָּׁת הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר, יִבְמָה יָבֵא עֲלֶיהָ וּלְקַחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וַיִּבְמָה: וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יִקְוֶם עַל שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא יִמָּחָה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל". (דברים כה, ה-ו)
נשאל:

- מהו המצב שבו נדרש ייבום?
- איך מקיימים את המצווה?
- מהי מטרת הייבום?

מצוות הייבום לא מקויימת היום ובמקומה נוהגת החליצה. התורה מגדירה את טעם המצווה "ולא ימחה שמו מישראל". עם התלמידים נוכל לחשוב על דרכים שונות בהם נוקטות משפחות של נפטרים, ובפרט כאלו שנפטרו ללא שהותירו אחריהם ילדים, להנצחת זכר יקירם ש"לא ימחה שמו מישראל".

נכיר גם את מצוות גאולת שדה: "כִּי יָמוּד אֶחִיד וּמָכַר מֵאַחֲזָתוֹ וַיָּבֵא גֹאֵל וְקָרַב אֵלָיו וְגָאֵל אֶת מִמְכַּר אָחִיו: וְאִישׁ כִּי לֹא יִהְיֶה לוֹ גֹאֵל וְהָשִׁיגָה יָדוֹ וּמָצָא כְּדִי גֹאֲלָתוֹ: וְחָשַׁב אֶת שְׁנֵי מִמְכָּרוֹ וְהָשִׁיב אֶת הָעֶדֶף לְאִישׁ אֲשֶׁר מָכַר לוֹ וְשָׁב לְאַחֲזָתוֹ" (ויקרא כה, כה-כז).

מדין תורה שדה נחשב לרכוש משפחתי, העובר מאב לבן. אם אדם מכר שדה משום שירד מנכסיו, השדה ישוב אליו בשנת היובל. אם הוא השיג מספיק כסף עוד לפני היובל הקונה חייב להשיב לו את השדה (תמורת הסכום היחסי עד היובל). גם גואל (קרוב משפחה) יכול לקנות עבור המוכר שירד מנכסיו את השדה. המושג "גואל" מתייחס לקרוב משפחה הממלא את המחויבות שלו כלפי בן משפחתו שנתון בקושי¹, נדרש למושג "גואל" כשנלמד את דבריה של רות לבועז: "וּפְרָשֶׁתְּ כִנְפֶךָ עַל אֲמֹתֶךָ כִּי גֹאֵל אָתָּה" (ג, ט).

¹ בהקשר הזה אפשר להבין גם את המושג "גואל דם".

מהלך

פסוקים א-ה :

נקרא את הפסוקים, נמקד את הלמידה בהבנת המניע ליוזמה החריגה של נעמי.

מטרתה של נעמי היתה להביא לנישואיה של רות: "בְּתִי הֲלֹא אֶבְקֶשׁ לָךְ מִנוֹחַ אִשָּׁר יִטֵּב לָךְ". נעמי החליטה לעשות מעשה, והציעה לרות לרדת אל הגורן ולפגוש שם את בועז בהיותו לבדו, באופן שיבהיר לבעז את המצוקה של רות ונעמי בהיעדר המשך למשפחה, ואת הציפייה שלהן שבעז ישא את רות וילדיהם ימשיכו את משפחת אלימלך. רות הסכימה לתכניתה של נעמי.

המפגש בגורן בבדידות באמצע הלילה מפתיע באשר הוא אינו עולה בקנה אחד עם דיני ייחוד והצניעות של התורה. אמנם יש לציין שמן התורה אסור ייחוד הוא באשה נשואה, וייחוד פנויה נאסר על ידי חכמים לאחר תקופת השופטים (רמב"ם הלכות ביאה פרק כ"ב הלכות א-ג). אך הפסוקים מעידים שהן רות והן בעז מכירים בכך שהמעשה הוא מעשה יוצא דופן ורצוי להסתיר אותו - "אֵל יִנְדַע כִּי בָּאָה הָאִשָּׁה הַגֵּרָה".

מדוע בחרו נעמי ורות בדרך פעולה כזו, במקום לפנות בצורה ישירה וגלויה לבעז?

השאלה כיצד יש להתמודד עם סוגיות מעין אלו בלימוד תורה ונביא מסורה למורה ותלויה בגורמים רבים: באישיותו של המורה, בגישתו החינוכית, בקשר שלו עם תלמידיו ועוד. נציע להלן שתי דרכים להבנת המעשה, המורה יבחר ללמד על פי הדרך הנראית בעיניו.

אפשרות א :

נברר יחד מה הייתה המציאות שדחפה את נעמי ואת רות בעקבותיה ליוזם את המפגש בסתר :

- מה אנחנו יודעים על יחסה של הסביבה לנעמי ולרות? (ניזכר בדברי הנשים ודברי הנער על רות).
- בועז ידע על קרבת המשפחה, מדוע לא יזם קשר עם רות?

(כאן נוכל להזכיר את האיסור על נישואין למואבי, ואת המחלוקת בשאלת הנישואין למואבית).

אנו מבינים שהתקשרות בין בועז לרות נחשבה לדבר לא צפוי שעלול היה לעורר התנגדות רבה בבית לחם. כך מלמדים אותנו חז"ל, המזכירים את האיסור הנישואים למואב, ואת החידוש ההלכתי המבחין בין מואבי למואבית. נעמי הבינה את מורכבות המצב, וידעה שרק מפגש שהוא מול בועז בלבד, ללא התערבות הסביבה, יכול להניע את התהליך הזה.

בסופו של התהליך, בפרק ד' נישאים בעז ורות זה לזו לעיני הזקנים וכל העם המברכים את נישואיהם ומאחלים להם " וַיִּתֵּן ה' אֶת הָאִשָּׁה הַבְּאָה אֶל בִּיתְךָ וַיְהִי וַיִּלְדָּה וַיְהִי לָהּ יְהוֹנָדָה וַיִּקְרָא ה' וַיְהִי לָהּ יְהוֹנָדָה וַיִּתֵּן ה' לָהּ הַרְיוֹן וַיִּתְּלַד בָּרָה" (ד, יא). גם הקב"ה שותף בהצלחת הנישואים ו"מסייע" ללידת בן לבעז ולרות: " וַיִּתֵּן ה' לָהּ הַרְיוֹן וַיִּתְּלַד בָּרָה" (ד, יג). מדברי הזקנים ועוד יותר מכך מ"שותפותו" של הקב"ה בלידת הבן שיקום על שם המת, מביעה המגילה את דעתה החיובית על המעשה.

אפשרות ב :

בהקדמתו לפירושו למגילת רות עוסק האלשיך במעשה של רות. בפירושו מבאר האלשיך שהמעשה שעשתה רות אמנם אינו הולם את ההלכה אך כפי שניתן לראות מן המגילה הוא מקובל על הקב"ה (כפי שהוסבר לעיל - " וַיִּתֵּן ה' לָהּ הַרְיוֹן וַיִּתְּלַד בָּרָה" (ד, יג)). וזאת משום שמניעיה של רות היו לשם שמים.

אלשיך: "השמע עם או הנהיה כדבר הזה. כי תקום בעוד לילה יפה נערה מאד. ותבא בלט ותגל מרגלות איש שר וגדול בישראל. לשכב אצלו להיות עמו ולא יכלימוה? כי אם אדרבא אלהים חשבה לטובה ויתן שכרה מיד ולדורות. כי נתן ה' לה הריון ותלד בן. הוא עובד אבי אבי דוד. אשר למי כל חמדת ישראל אם לא לדוד ולזרעו עד עולם? אך אין זה כי אם שאל זה יביט אלהי הרוחות לכל בשר בלבד. לאשר יכוין לבו לשמים".

האלשיך מתייחס בדבריו למקרים יוצאים מן הכלל שבהם נחוץ לעשות לשם שמיים מעשה שבכל זמן אחר הוא מעשה אסור. כדוגמה מביא האלשיך את הגמרא במסכת נזיר (כג ע"ב) בה מציינים חז"ל לשבח את את המעשה של תמר או של יעל אשת חבר הקיני למרות שחרגו מכללי הצניעות. גם המעשה של נעמי ורות שייך לתחום הזה. נעמי יודעת שרצונה שבעז ישא את רות המואביה לאשה, רחוק מלהיות מובן מאליו. רות היא נערה ענייה מרקע מואבי שבאה משדה מואב ומלקטת בשדהו של בעז. נעמי רוצה שבעז, אדם מוכר ומכובד "גיבור חיל" ישא אותה לאשה. היא מבקשת להעמיד את בעז ישירות מול חובתו לגאול. היא מקווה שכאשר בעז יפגוש את רות באופן ישיר וישמע את בקשתה "ופרסת כנף על אמתך כי גואל אתה", הוא יכיר באחת במצווה הגדולה שעומדת בפניו, ויתגבר על כל המחסומים הנדרשים כדי לממש את הקשר הזה. לצורך זה נדרש מפגש ישיר ואישי, שלא יכול לקרות בכל מסגרת אחרת. מטרתם של גדרי הצניעות היא שמירה על טהרת המשפחה בעם ישראל. רות פורצת גדר מסויים של איסור צניעות (דיני ייחוד עם פנויה), מתוך הבנה שבמקרה הזה המעשה שלה יביא להקמת שם לבעלה המת ולבניית משפחה בישראל.

ההסבר הראשון מדגיש את הממד החברתי - הצורך להסתיר מעשה שעל אף הוא ראוי הוא לא יתקבל יפה על ידי הסביבה. לכן יש להצניע אותו בשלב הראשון, עד שיתברר שסופו לטובה ואז ניתן יהיה לפרסם אותו. ההסבר השני מדגיש את הממד שבין האדם לקונו - ישנם מצבים חריגים ומיוחדים שבהם מעשה שאסור בזמנים רגילים יהפוך להיות למצווה לזמן מסוים. הגורם הקובע הוא כוונת הלב והבנת המציאות לעומקה.

פסוקים ו-טו

נקרא את פסוקים ו-ט, נשאל:

- אילו מילים בפסוקים מלמדות על ההפתעה של בעז כשהתעורר וגילה את רות למרגלותיו?
- מהי כוונתה של רות בבקשה " וּפְרִשֶׁתְּ כַנְפֶךָ עַל אֲמַתְךָ כִּי גֹאֵל אֶתְהָ?"

נוכל להיעזר בפירושים המסבירים את הקשר בין הנישואין לבין הגאולה, ומזכירים כי גם אם בעז מחוייב לגאול הוא אינו מחוייב לשאת את רות (הוראת פירושים אלו אינה חובה):

רש"י ט: ופרשת כנפך - כנף בגדך, לכסותי בטליתך; והן לשון נישואין. כי גואל אתה - לגאול נחלת אישי; כמה שנאמר "ובא גאלו הקרוב אליו" וגו' (וי' כה, כה); וחמותי ואני צריכות למכור נחלתינו ואתה עליך לקנות, וקנה גם אותי עמה, שיזכר שם המת על נחלתו (ראה רות ד, ה): כשאבוא על השדה יאמרו: זו היא אשת מחלון.

ר' ישעיה מיטראני: ופרשת כנפך - ותשאני לאשה, להקים זרע לבעלי. כי גואל אתה - לגאול נחלת אישי, כמו שנאמר "ובא גואלו הקרוב אליו" (וי' כה, כה). ומן התורה לא היה חייב כי אם לגאול נחלת קרובו, אבל לישא אשתו ולהקים לו זרע לא היה חייב; אלא מנהג היה להם לכל אדם שימות בלא בנים ולא היה להם אח ליבם את אשתו, היה הולך קרובו... ונושא אותה ומקיים לו זרע כדרך היבם, והיו מקיימים ומחזיקים במנהג זה כמצוות יבום שהיא מן התורה; כך שמעתי.

נקרא את פסוקים י-טו, נלמד מהם על מידת החסד של בועז:

הצעת הוראה:

בועז בחר להודות לרות, להרגיע אותה ולהתחייב כלפיה. כדי להבין את הבחירה האמיצה הזו חשוב להבין את האלטרנטיבה: כיצד היה עשוי בועז לפרש את התנהגותה החריגה, ואיך היה יכול להתנהג כלפיה. לפני או אחרי קריאת דבריו לרות כדאי להציג גם את האפשרות האחרת.

- בועז פתח את תשובתו לרות בהודיה, על מה הוא הודה?
- "היטבת מסידך האחרון מן הראשון" - מהו החסד הראשון, ומהו החסד האחרון? (ננחה את התלמידים להעלות אפשרויות שונות),
- למה ראה בועז את הפנייה של רות אליו כחסד? (עי"פ מדרש חז"ל - משום שהיה זקן. לפי פירוש המלב"ים - הרצון להקים שם לבעל המת הוא חסד כלפי הבעל המת).²
- אילו הנחיות מעשיות הציג בועז?
- אילו ביטויים נוספים נוכל למצוא בדבריו של בועז לרצון שלו להרגיע את רות?
- נבחין בדמיון בין מילותיו של בועז "כל אשר תאמרי לעשה לך" (רות ג יא) לבין דבריה של רות לנעמי: "כל אשר תאמרי אלי לעשה" (רות ג ה), ובין הצעתו "ליני הלילה" להצהרת הנאמנות של רות לחמותה "באשר תליני אליך" (רות א טו), הכתובים מצביעים על המידות והבחירות הדומות של רות ובוז.

נאסוף את מה שלמדנו כאן על מידת החסד של בועז,³

נאסוף ונמשיג גם את המיומנות:

נמנה את הכלים השתמשנו כדי ללמוד על דמותו של בועז: דבריו לרות, הבחירה שלו לדון לכף זכות את הגעתה של רות אל הגורן, המעשים שלו (ההנחיות המעשיות, מתן השעורים), הדמיון בין דבריו לדברי רות לנעמי.

פסוקים טז-יח

נקרא את הפסוקים המספרים על שובה של רות לבית נעמי בבוקר.

נעמי שמחה על שבועתו של בועז וציפתה למימוש שלה עוד באותו היום.

² מלב"ים רות פרק ג, י: "החסד האחרון שתמצא לעשות עם נפש בעלך ע"י היבום ועל ידי כך בחרת לקחת איש זקן מלכת אחרי הבחורים שאפילו בחור דל היה טוב יותר מלקחת זקן וכל שכן שהיית מוצא בחור עשיר שהיה לוקח אותך מפני יפיד, ואת בחרת בזקן כדי להקים שם לבעלך המת זה חסד גדול שאת עושה לבעלך:

³ להבנת הבחירה האצילית של בועז כדאי להוסיף ולקרוא את המאמר הבא: בועז, המנהיג המאופק, ד"ר יעל ציגלר.

[קישור למאמר](#)

הקשר אישי

מחוייבות זה טוב או רע?

במרכז השיחה בין בועז לרות עומדת המחוייבות. רות ביקשה מבוועז " וּפְרִשְׁתָּ כְּנָפֶיךָ עַל אֲמֹתֶיךָ כִּי גָּלָל אֶתְּהָ " (ט), והוא השיב

" אִם יִגְאָלְךָ טוֹב יִגְאָל וְאִם לֹא יִחַפֵּץ לְגְאָלְךָ וְגִאֲלֶיךָ אֲנִי כִּי " (יג).

נקיים דיון על ערך המחוייבות:

נציג הגדרות מילוניות של המילה "מחוייבות":

○ "דבר שאדם חייב לעשות או התחייב לו" (מילון מילוג)

○ "חובה שאדם או ארגון מקבל עליו או מצופה שיקבל עליו מתוך הרגשה פנימית או מסיבה מוסרית" (מילון האקדמיה ללשון העברית).

נתייחס לשורש שלה - המילה חוב.

נשאל: האם מצב שבו אני מחוייב הוא מצב רצוי? מצב כפוי?

נבקש מהתלמידים לספר על מצבים שבהם היו מחוייבים למשהו או למישהו, ועל התוצאות של מצבים אלו: האם תוצאות אלו היו רצויות מבחינתם? האם המחוייבות הגבילה אותם, או דווקא הביאה אותם להשיג מטרות שאולי לא היו משיגים אלמלא היו מחוייבים?.

הקשר רחב

1. "אשת חיל"

המזמור "אשת חיל" (משלי לא א-י) מושר בבתים רבים בערב שבת לפני הקידוש.

המזמור מתאר אישה חרוצה מאד, מרוכזת בנתינה במעגל הקרוב וגומלת חסד עם סביבתה. עיון מעמיק יותר יגלה מחזור של חיים: בתחילת המזמור האישה טרודה בקשיי פרנסה ומתאמצת כדי להאכיל את בני ביתה, בסופו נראה שהיא חלק ממשפחה עשירה ומכובדת; תחילת המזמור מתארת אישה צעירה, בהמשכו היא בעלת בית ומשפחה, ולקראת סופו - אישה המסכמת את חייה. המזמור יוצר תמונה של עשייה שלמה ושל חיים שלמים.

הכינוי "אשת חיל" (וגם "איש חיל") מופיע רק במשלי ובמגילת רות. בפרקנו בועז פונה לרות ואומר "כִּי יוֹדַעַךְ כָּל שְׁעַר עָמִי כִּי אֵשֶׁת חַיִל אָתָּה" (פסוק יא). יש קשרים ענייניים רבים בין "אשת חיל" לבין דמותה של רות: האישה החרוצה שמפרנסת את משפחתה, האישה גומלת החסד.

מדרש משלי מזהה את אשת החיל עם רות: "רבות בנות עשו חיל, ואת עלית על כולנה - זו רות המואביה, שנכנסה תחת כנפי השכינה. שקר החן והבל היופי - שהניחה אמה ואבותיה ועושרה, ובאה עם חמותה, וקיבלה כל המצוות... לפיכך זכתה ויצא ממנה דוד, שריווה להקב"ה בשירות ותושבחות, לפיכך נאמר: תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה" (מדרש משלי לא).

הצעה לשיעור של "אשת חיל" אפשר למצוא ביחידות ההוראה, ביחידה "מגילת רות" שיעור 5 – "מי את אשת החיל".

2. ארמז: בנות לוט, יהודה ותמר.

רבים כתבו כי המעשה של נעמי מהדהד שני מעשים קודמים, בהם נאלצו נשים להשתמש בתכסיס חריג מאד כדי להשיג המשכיות: מעשה בנות לוט (בראשית יט) והמעשה שעשתה תמר (בראשית לח). מעשים אלו הביאו ללידת מואב - מאבות אבותיה של רות, וללידתו של פרץ, מזרעו נולד בועז. אם התלמידים מכירים את שני האירועים, נוכל להציב אותם כתשתית ללמידה, ולהראות איך המעשה של רות דומה להם ביוזמה החריגה ועם זאת גם שונה מהם: בניגוד לסיפורים הקודמים, הן רות והן בועז בחרו להשתית את הקשר ביניהם על חסד ולקיים את ברית הנישואין בציבור ולאור יום.

אנו מניחים שתלמידים רבים לא למדו פרקים אלו בחומש בראשית. עם זאת, אם התלמידים מכירים את הסיפורים מהקריאה בתורה או מלמידה כדאי להרחיב וללמד, בגלל המשמעות הרבה העולה מן הדמיון הזה.